Літо в анюйських лісах тепле й задушливе. Купчасті хмарки, пропливаючи над темно-зеленими сопками, майже щодня збираються у важкі хмари й виливають із своїх надр гучні зливи. Спека в ці години вщухає, але дихати стає ще важче. У густому високостовбурному лісі спека невідчутна. Пекучі сонячні промені віддзеркалюються від густого темно-зеленого листя берестів, беріз і осик, але на галявинах і піщаних косах Анюю земля розпечена. Такої пори птаство не виводить своїх дзвінких рулад, і коли б не дзижчання комах — всіляких коників, цвіркунів, цикад,— ліс стояв би мовчазний, немов занурений у млосну дрімоту.

На північному схилі низькуватої сопки, оточеної бегнистими, з високими купинами галявинами, жив олень. Він належав до благородних оленів-ізюбрів. Голову ізюбра прикрашали молоді, ще незакостенілі роги — панти. Тугі, налиті гарячою кров'ю, панти росли швидко. Дотик до них викликав біль, і бик обережно носив свою гордовиту голову, намагаючись не зачіпати гілок. Можливо, тому він уникав гурту самиць і бешкетливих телят, які то гасають, мов несамовиті, то жахаються будь-якої дурниці, не бачачи справжньої небезпеки.

Під час денної спеки ізюбр звичайно лежав у тіні дерев, насолоджуючись прохолодою. Тут бику менше дошкуляли ґедзі — великі кровососні мухи, які весь час сідали на його чутливі роги. З настанням темряви, коли докучливі комахи зникали, він виходив із схованки і прямував до річкової затоки. Темна дзеркальна поверхня води дихала свіжістю. Чутливі ніздрі бика вловлювали тонкі запахи соковитих трав.

Зупинившись на узліссі, ізюбр довго дослухався до ледь чутного гуркоту перекату і вдивлявся в кожен вербовий кущ, прагнучи пересвідчитися, що йому нізвідки не загрожує небезпека. Потім сторожко підходив до води. На протилежному березі затоки плавало кілька корчаг, вони потрапили сюди під час великої води, і тепер на них відпочивали качки. Але одну з них, ледь помітну у заростях рогозу,

олень раніше не бачив. Довго вдивлявся бик у незнайому річ, силячись помітити там щонайменший рух, поки заспокоївся і почав скубти ніжні пагони трилисника. Був би в ізюбра зір гостріший, він побачив би, що в трав'янистих заростях прихована берестяна оморочка[1] і в ній причаївся старий пантівник удегеєць Біанка.

Увійшовши в затоку, ізюбр глибоко занурював голову в прозору воду, захоплював біля самого дна великий жмут стрілолисту, а потім з насолодою пережовував соковиту траву. З його чорних губів котилися зелені краплі. Поївши трави, ізюбр захотів поласувати крохмалистим кореневищем латаття, але його зарості були на протилежному березі. Туди й попрямував бик. Він уже пройшов мілку затоку і збирався занурити голову у воду, коли раптом біля самих його губів підстрибнув маленький фонтанчик, тієї ж миті блиснула блискавка й різкий розкотистий грім, пролунавши над сплячою затокою, прогуркотів у бік сопок і відлунням повернувся назад. Це був постріл. Здригнувшись усім тілом, ізюбр розвернувся на місці й, здіймаючи каскади бризок, дужими стрибками помчав через затоку до узлісся. Вискочивши з води, він ще дужче кинув своє тіло вперед і, перелетівши вербовий кущ, зник між дерев.

Біанка бачив утечу бика і зрозумів, що так легко могла стрибати тварина, якої не зачепила куля. Втекли з рук цінні панти. У зажурі Біанка виплив із затоки і подався униз за течією, а ізюбр, піднявшись на сопку, зупинився. Поводячи мокрими боками, він довго дослухався до нічної тиші. Бриніли комарі, і звідкілясь здалеку долинав одноманітний крик сплюшки.

Швидко забувають звірі свої жахи, пам'ятають вони лише про небезпеку, тому завжди насторожі. Невдовзі до героя нашої оповіді повернувся гарний настрій. В анюйських лісах навіть для найбільшого гурмана з травоїдних було удосталь найвишуканішої їжі. Коротка червоно-руда шерсть ізюбра вилискувала на сонці, а його вгодоване стрункe тіло було наче налите. І все ж організму бика іноді бракувало

мінеральних солей, і тоді ізюбр прямував до далеких солонців, шлях до яких розвідав, ще коли був телям.

Спершу ізюбр ішов довгим похилим увалом по кабанячій стежці, потім густим непрохідним смеріччям. Тут росла папороть, і бик зривав і їв її на ходу. Він навіть з'їв кілька запашних гілок смереки. Смеречина росла так густо, що коли б не старі, щороку поновлювані кабанячі стежки, то олень тут не пройшов би. Нарешті кабаняча стежка привела бика до головної "магістралі". Що далі брів ізюбр, то ширша ставала стежка. На неї все частіше й частіше виходили поодинокі сліди й вузенькі бічні стежини. Незабаром перед його очима постав і сам солонець — міленький рівчачок із обрідними деревами по берегах. Але як тут був перемішаний грузький ґрунт копитами оленів, косунь і лосів! Де-не-де можна було помітити старі відбитки ведмежих і вовчих лап, сліди мисливців-пантівників. Багато хто цікавився солонцями. Одних вабила багата сіллю вода і земля, інших — ті, хто бував тут.

Частіше за інших приходили на солонець ізюбри. Не одну тонну вологої солонуватої землі з'їли вони, оголивши коріння дерев, яке тепер зогнивало у траві.

Про це добре знали пантівники. Заздалегідь ставили вони неподалік грубі хатки-засідки з одним віконцем-бійницею або споруджували на деревах помости, на яких і чекали ізюбрів.

Надзвичайно сторожко підходив до солонця бик. Його лякав дерев'яний зруб, причаєний під старою модриною і вкритий гнилим корінням та гіллям. Він уже ладен був повернути назад, коли раптом помітив ланку[2] з телям, які стояли неподалік зрубу і їли рідку землю. Отже, поблизу немає людини і можна безпечно поласувати. Ізюбр припав до ручая. Напившись, він підійшов до самиці й став разом з нею їсти грузьку глину: вона була солоніша за воду. Жуючи землю, що рипіла на зубах, ізюбр не відводив погляду від зрубу. Його увагу прикувало маленьке скельце, що блищало у місячному сяйві й затуляло

бійницю. Раптом скло, тихо дзенькнувши, зникло, а з бійниці прокволом висунулася цівка рушниці.

Бик здригнувся і закляк на місці. Запахло людиною. Ізюбр не довіряв своїм очам: скільки разів обгорілі пеньки в лісі здавалися йому мисливцями! Підводили його часом і вуха. Тріск дерев, що лопалися на морозі, часто нагадували постріли, а більчачий шурхіт іноді нагадував кроки людини. Тільки нюх не підводив ізюбра ніколи. І коли його ніс вловив запах мисливця, він кинувся вперед. Перелетів через стару колоду і зник у сутінках лісу. Самиця побігла за ним. Відбігши далі від солонця, бик зупинився. Дослухався. Довкіл стояла тиша. Але коли він згадав бридкий запах зброї, ніс його зморщився і ізюбр гучно та уривисто скрикнув, немов гавкнув собака.

— Втік,— розчаровано мовив мисливець, вилазячи із засідки і розряджаючи рушницю.— Ач, розгавкався. Тепер уже на солонець не прийде. Та що вдіяти, що пропало, того не верпеш.— І він пішов до річки, де в наметі на нього чекав напарник.

Втікши з солонця, ізюбр подався на обгорілу сопку. Там доволі росло його улюблених трав, було багато грибів.

Швидко збігають дні красного літечка. Виросли панти у ізюбра. Тепер його роги мали чотирнадцять відростків — на два більше, ніж торік. І хоч роги закостеніли, їх ще вкривала напівзасохла шкіра. Нестерпна сверблячка дошкуляла звіру, і він раз у раз чухав роги об чагарник, штрикав ними молоді дерева. Уподобавши ялинку або кедринку, ізюбр подовгу терся рогами об гнучкий стовбур, здираючи з нього кору, а отже, й позбавляю чи життя. Незабаром вони оголялися повністю і загрозливо зблискували білими гострими кінцями, наче списами.

Ізюбра вабило товариство ланок, і він залюбки блукав з ними, гордовито закидаючи свою чудову прикрасу на спину, наче готуючись

до швидкого бігу. Але варто було тільки з'явитися поблизу суперникy, як із миролюбного оленя наш знайомець перетворювався на люте чудисько. Очі його наливалися кров'ю і вилазили з орбіт. Шерсть на загривку здиблювалася, шия роздималася. Він нахиляв голову до землі, пирхав роздутими ніздрями і рішуче кидався на зайду. Якщо той не відступав, починалася жорстока бійка. Далеко лісом лунав тоді стукіт рогів, тріск гілок і кущів, сопіння і ревіння биків. Наш герой був у розквіті сил і завжди виходив переможцем із таких сутичок. Наче для того, щоб сповістити світ про свою мужність, він високо задирав голову, сповнюючи схили сопок довгим жахаючим ревінням. Особливо полюбляв він ревіти на ранковій і вечірній зорі. У вересні повітря чисте й густе, відлуння довго повторює ці тоскні звуки прадавнього лісу.

Біля ізюбра постійно трималися п'ять ланок. Суперники, зазнавши гостроти його рогів і сили м'язів, близько не підходили й ревли на досить далекій відстані. Але одного разу, коли ранок видався особливо лункий і перший іней посріблив зелені полеглі трави, ізюбр почув невпевнений далекий голос молодого бика. Не підозрюючи в ньому грізного бійня, новачок сміливо наближався. Ревів вій невміло й часто, як і належало молодому бику. Це дратувало ізюбра. Спершу він відгукнувся неохоче і глухо, мов не бажаючи зв'язуватися з молодиком, але коли той підійшов надто близько і, сховавшись за увалом, почав настійливо кликати до себе ланок, ізюбр підвівся і вирішив відвадити нахабу. Заревівши, кинувся йому назустріч. Перескочив через увал і озирнувся, але молодого бика ніде не було видно. Може, він утік з переляку або причаївся за кущами, виглядаючи ланок? Перебігши галявину, ізюбр зупинився і знову заревів на весь принишклий ліс. Не встигла змовкнути остання нота бойового поклику, як сильний удар у лівий ріг мало не звалив бика на землю. Мов грім, прогримів постріл браконьєра. Трясучи рогами, ізюбр миттю розвернувся і, не чекаючи другого пострілу, зник у лісовій хащі. А браконьєр, якого ізюбр вважав за недосвідченого бика, склав берестяну сурму, за допомогою якої він видавав звук, схожий на ізюбряче ревіння, і пішов шукати іншу жертву.

Довго біг наляканий ізюбр. Куля, влучивши в ріг, пробила в ньому ледь помітну дірку, але від сильного удару шуміло в голові, дзвеніло у вухах. Кілька днів не міг отямитися приголомшений бик, а коли очуняв і повернувся до своїх ланок, з ними вже ходив знайомий суперник, якого раніше він не раз проганяв геть. Суперник був старший, роги його втратили симетрію: на правому було вісім відростків, на лівому — шість. Йому нізащо не хотілося віддавати ланок.

І от вороги зійшлися на галявині й схрестили свої гіллясті роги. Довго тривала вперта боротьба. Бики то розходилися, то знову шалено кидались одне на одного, намагаючись встромити гострі кінці рогів у бік противника. Вони витолочили до самої землі траву, потрощили чагарник. Арена двобою нагадувала тепер круглий цирковий манеж. Зранені боки в обох були закривавлені, з висолоплених язиків капала піна, обидва задихалися від знемоги, але ніхто не хотів поступитись іншому.

Мовчки дивилися здалеку на цю довгу битву принишклі ланки. Втомлені бики розійшлися були в різні боки, але одразу ж розвернулись і на всьому скаку, нахиливши низько голови, буцнулися лобами з такою силою, що роги, розійшовшись, щільно переплелися між собою. Спершу розлючені бики не збагнули, в яку смертельну пастку вони обидва потрапили, і продовжували буцати один одного, але захотіли розійтись, і... не змогли роз'єднатися. Жах охопив бідних тварин. Безладно заметалися вони по галявині. Коли один з них падав, другий тягнув його по землі, поки не наступав на лежачого і не падав сам з підвернутою головою. Відпочивши, обидва підводились і знову докладали величезних зусиль, щоб вивільнитися. Але не було сили, яка могла б роз'єднати їхні заклинені роги.

Настала ніч. Здалеку долинало ревіння ізюбрів, а двоє змучених биків безпорадно боролися на землі. Пройшло кілька днів. Зваблені молодим ізюбром, пішли в інший ліс ланки, а незабаром каркання ворон скликало хижаків на тризну.

Минула зима, а потім знову настало літо. Витолочена ізюбрами трава піднялася на повен зріст. Жива природа не терпить кістяків: дрібні гризуни погризли кістки ізюбрів, і на галявині залишилися два черепи з переплетеними рогами. Вони вже почали заростати травою, коли сюди випадково зайшов єгер. Подивувавшись знахідці, він підняв на плечі важкі роги й доправив їх у місто. Тут вони були виставлені в музеї і розповіли про ще одну з лісових трагедій.

[1] Оморочка — саморобний човник.